

**MÈTODE I MANIPULACIÓ EN L'ARQUEOLOGIA
TARRACONENSE. A PROPÒSIT D'UN ARTICLE
SOBRE L'AQÜEDUCTE DE LES FERRERES**

J. MASSÓ CARBALLIDO

En el volum XII dels *Quaderns d'Història Tarraconense* va ser publicat un article de José Sánchez Real ¹, el cinquè —per ara— d'una sèrie que amb l'entrada comuna «El método en la Arqueología tarraconense» suposo que pretén «desfacer entuertos» en aquesta faceta historiogràfica tan complexa que és la bibliografia arqueològica sobre Tàrraco. Per bé que tots i cadascun dels quatre articles anteriors requereixen una anàlisi detallada, el fet que el cinquè hagi vist la llum —per les raons que siguin— en els *Quaderns* i no —com era habitual— en el *Butlletí Arqueològic*, em facilita —per la meua doble condició de conseller de l'Institut d'Estudis Tarraconenses i de membre de la Secció d'Arqueologia i Història— la possibilitat de rectificar algunes de les afirmacions que hi fa Sánchez Real i que m'afecten directament. Si més no, em sembla que el lector dels nostres *Quaderns* mereix conèixer la versió original d'uns textos clarament manipulats.

No hem de forçar els textos!

Amb el títol «¡No hay que forzar los textos!», José Sánchez Real va publicar, l'any 1949, un article al *Diario Español*² en què criticava la manipulació que feia un conegut cronista (ja traspassat) d'uns textos bibliogràfics anteriors per a justificar una opinió o una interpretació determinada. Pel que tot seguit veurem, sembla que Sánchez Real ha caigut en l'error que ell mateix denunciava ara fa quaranta-cinc anys.

Després d'una mena de recorregut no exhaustiu ni homogeni per la historiografia arqueològica tarraconense, a propòsit de l'errònia creença que l'aqüeducte del qual forma part l'anomenat «Pont de les Ferres»

1. J. SÁNCHEZ REAL: «El método en la Arqueología tarraconense. El acueducto de las Ferreras», *Quaderns d'Història Tarraconense*, XII, Tarragona 1993, pàgs. 147-186.

2. J. SÁNCHEZ REAL: «Cuestión de apreciaciones. ¡No hay que forzar los textos!» i «Cuestión de apreciaciones. La verdad del texto de Hübner», *Diario Español*, 9 i 11 de març de 1949.

res» portava aigua des del riu Gaià, recorregut en el qual són destacats lògicament els treballs encertats de Navarro ³ i de Sánchez Real i Valentines, Sánchez Real escriu (ho transcriu textualment, corregint només les errates):

«En los últimos años, a partir de 1974 en que Fernando Sáenz presenta una comunicación en el simposio de Arqueología romana celebrado en Segovia (F. SÁENZ. *Observaciones técnicas sobre el abastecimiento de agua a Tarragona*. Segovia. Simposio de Arqueología romana. 1974. Actas publicadas en Barcelona 1977. Págs. 351-358), el estudio sobre el acueducto del puente de las Ferreras se considera, en cierto modo, zanjado y así J. Massó, después de dar una visión resumida del estado de la cuestión dice:

“Afortunadamente, els recents treballs (de F. Sáenz) sobre el terreny, han palesat aquest fet d’una manera pública en mitjans de més abast científic... ..el Pont del Diable només podia haver portat l’aigua del Francolí...”

(J. MASSÓ. *El subministrament de l’aigua a la ciutat romana*. Cap. 17 de la Guia Arqueològica Tarraconense del “Diari de Tarragona”. Tarragona 1987. Págs. 141-142)» ⁴.

El que jo vaig escriure l’any 1987 és el següent:

«(...) Va ser, l’any 1908, un catedràtic de Psicologia de l’Institut de Tarragona, Martí Navarro, qui demostrà amb dades arqueològiques (descripció de restes localitzades, juntament amb el seu alumne Miquel Bargalló, durant una sèrie d’excursions i prospeccions superficials) que el ‘Pont del Diable’ només podia haver portat l’aigua del Francolí. Però, degut a la poca difusió del seu treball (publicat al “Diario de Tarragona” d’aleshores), les seves dades quedaren oblidades fins que van ser recuperades i ampliades per un altre catedràtic d’Institut (ara era de Física i Química), José Sánchez Real, també en el diari local (esdevingut “Diario Español”), l’any 1949, i amb gairebé

3. M. NAVARRO: «El acueducto del llamado ‘Puente del Diablo’», *Diario de Tarragona*, 8 [i no «18», com diu SÁNCHEZ REAL: «El método (...)», *op. cit.*, pàg. 151] de maig de 1908.

4. J. SÁNCHEZ REAL: «El método (...)», *op. cit.*, pàg. 155.

la mateixa sort quant a difusió. Afortunadament, els recents treballs (F. Sáenz) sobre el terreny han palesat aquest fet d'una manera pública en mitjans de més abast científic (...)»⁵.

Si canviem, com fa Sánchez Real, la situació de «...el Pont del Diable només podia haver portat l'aigua del Francolí...», a més de semblar que jo no vaig dir res de les recerques de Navarro i del mateix Sánchez Real, l'elogi que porta implicada la frase s'atribueix graciosament a Sáenz.

A continuació, Sánchez Real afirma, sense embuts:

«Massó en su escrito introduce, inadvertidamente, un error ya que termina situando el acueducto del Puente del Diablo en la quinta 'San Rafael', que se iba a dedicar a Parque de la Ciudad (como al final ha ocurrido), quinta que está cerca de la necrópolis de S. Fructuoso, pidiendo que con tal motivo se proceda a su restauración y consolidación»⁶.

Reproduceixo el que vaig escriure realment:

«(...) Darrerament, l'Ajuntament sembla que ha adquirit per a la ciutat la finca que havia estat propietat (com el Quintà 'Sant Rafael') de la família Puig i Valls, i té la intenció que sigui el segon Parc de la Ciutat. Seria una bona ocasió per procedir a la restauració i consolidació de l'aqüeducte, ja objecte de treballs parcials d'adobament en la segona meitat del segle passat i en la primera d'aquest»⁷.

Els terrenys en què s'aixeca l'aqüeducte de les Ferreres, com el mateix Sánchez Real sap o sabia molt bé⁸, havien estat propietat dels germans Marià i Rafael Puig i Valls, que també van ser propietaris del quintà «Sant Rafael» (actual Parc de la Ciutat o «Parc del Quintà Sant Rafael»). Em sap greu que Sánchez Real pugui fer pensar al lector que, ni que fos inadvertidament, jo hagués barrejat la situació de

5. J. MASSÓ: «El subministrament de l'aigua a la ciutat romana», *Guia Arqueològica Tarragonense*, Tarragona 1987, pàgs. 141-142.

6. J. SÁNCHEZ REAL: «El método (...)», *op. cit.*, pàg. 156.

7. J. MASSÓ: «El subministrament (...)», *op. cit.*, pàg. 143.

8. J. SÁNCHEZ REAL: «La Comisión de Monumentos y el Acueducto Romano "Pont de les Ferreres"», *Diario Español*, 24 de juliol de 1951.

l'aqüeducte amb la del quintà, sobretot perquè en el moment d'escriure i de publicar el meu capítol de la *Guia Arqueològica Tarraconense* ja feia mesos que també treballava en la realització — amb altres companys — de la primera memòria d'excavació del TED'A, dedicada precisament als enterraments exhumats al Parc de la Ciutat⁹. Com hom pot veure, l'error que m'atribueix Sánchez Real només estava en la seva imaginació, probablement causat per una lectura massa ràpida o superficial del meu text.

D'altra banda, si algú vol comprovar si és cert que l'Ajuntament de Tarragona tenia la intenció, l'any 1987, de comprar la finca del «Pont del Diable» per a fer-hi un «parc de la ciutat», que consulti alguna de les bones hemeroteques locals¹⁰ i se'n convencerà. Fins i tot podrà veure que l'Ajuntament, uns quants anys després, projecta de fer-hi més coses: una zona d'esbarjo¹¹, ben condicionada¹², i àdhuc un «arqueo-parc»¹³.

Però no acaben aquí les al·lusions desafortunades de Sánchez Real. Tot seguit dels paràgrafs que acabem de comentar, afegeix (també hi corregim les errates):

«Posteriormente, en una última publicación, se silencia en el texto nuestros trabajos de campo que sirvieron de base a Sáenz y se escribe:

“Els treballs més recents (sobretot des de la investigació directa de F. Sáenz, l'any 1972) han confirmat el veritable origen de l'aqüeducte amb més afortunada transcendència”.

9. TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA: *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*, Tarragona 1987 (vegeu especialment les pàgines 26-28 i 195).

10. Vegeu, per exemple, C. ABELLÓ: «El Ayuntamiento comprará la finca del Puente del Diablo» i «Una buena operación», *Diari de Tarragona*, 16 d'abril de 1987; i E. OLIVÉ SERRET: «La finca i l'Ajuntament», *Diari de Tarragona*, 23 d'abril de 1987.

11. E. DOMINGO: «Faran una zona d'esbarjo sota del Pont del Diable. A més, també servirà perquè els turistes hi puguin fer acampada lliure», *Nou Diari*, 2 d'octubre de 1992; i C. ABELLÓ: «El Ayuntamiento creará una zona de ocio en el Pont del Diable. Instalará mesas, bancos y fuentes, habilitará un gran aparcamiento y arreglará los accesos al monumento», *Diari de Tarragona*, 2 d'octubre de 1992.

12. E. AMIGUET: «El Ayuntamiento mejorará el entorno del Pont del Diable. El proyecto contempla iluminar el monumento en 1994, recuperar su panorámica, facilitar los accesos y crear un parque en la zona», *Diari de Tarragona*, 1 de novembre de 1993.

13. C. S. BELLMUNT: «Estudien la viabilitat de fer un arqueo-parc al Pont del Diable. En aquest parc arqueològic es reproduiria la manera de viure dels romans de Tàrraco», *Nou Diari*, 19 de novembre de 1993; i J.M. MARSAL: «Ecomuseo. Estudian reproducir una villa romana del siglo I junto al Pont del Diable. El Consejo de Europa enviará a sus técnicos para diagnosticar el estado del monumento», *Diari de Tarragona*, 9 de gener de 1994.

(X. AQUILUÉ y otros. *Tarraco. Guia arqueològica*. Tarragona 1991. Pág. 97)»¹⁴.

Qualsevol lector atent podria veure fàcilment que el text de l'apartat dedicat a l'aqüeducte de les Ferreres, a l'edició catalana de *Tarraco. Guia arqueològica*, és una mena de resum (dues pàgines i mitja), amb la reducció obligada per raons d'espai, del capítol de la *Guia Arqueològica Tarraconense* (vuit pàgines). Com que també sóc un dels «altres» autors que van escriure amb Xavier Aquilué *Tarraco. Guia Arqueològica*, tinc el dret de replicar l'acusació de «silenciador» malintencionat que insinua Sánchez Real. Vegem el que vam escriure (corregeixo una errata):

«(...) Tret de Pons d'Icart, que dubtava entre si portava l'aigua des del Pont d'Armentera o bé si "venia del rio de Francolin e de Pont de Goy, que es a más de dos leguas de Tarragona, camino de Montblanch"', tots els altres autors, fins a aquest segle, han pensat que formava part de la conducció d'aigües del Gaià. El 1908, un catedràtic de psicologia de l'Institut de Tarragona, Martí Navarro, demostrà que l'aqüeducte en qüestió només podia haver portat l'aigua des del Francolí. Tanmateix, i a causa de l'escassa difusió del seu treball, les seves dades i observacions restaren oblidades durant molts anys. Els treballs més recents (sobretot des de la investigació directa de F. Sáenz, l'any 1972) han confirmat el veritable origen de l'aqüeducte amb una més afortunada transcendència (...)»¹⁵.

Al text resumit d'aquest apartat li correspon un altre apartat a l'extensa Bibliografia, seleccionada per temes i monuments, que hi ha al final d'aquesta *Guia* i en la qual apareixen citats (sense errors que dificultin la seva localització), reunits i amb el número 140¹⁶, els tres articles sobre l'aqüeducte, publicats els anys 1949¹⁷ i 1951¹⁸ per Sánchez Real al *Diario Español*. Si això és «silenciar» un autor, també hi han estat «silenciats» —per exemple— C. Fernández Casado¹⁹ i R. Cor-

14. J. SÁNCHEZ REAL: «El método (...)», *op. cit.*, pàg. 156.

15. X. AQUILUÉ, X. DUPRÉ, J. MASSÓ & J. RUIZ DE ARBULO: *Tarraco. Guia arqueològica*, Tarragona 1991, pàgs. 96-97.

16. X. AQUILUÉ, X. DUPRÉ, J. MASSÓ & J. RUIZ DE ARBULO: *op. cit.*, pàg. 126.

17. J. SÁNCHEZ REAL: «El acueducto del Puente de las Ferreras», *Diario Español*, 17 i 19 de novembre de 1949.

18. Vegeu la nota 8.

19. C. FERNÁNDEZ CASADO: *Ingeniería hidráulica romana*, Madrid 1983, pàgs. 430-432.

tés, C. Benet i A. Bermúdez²⁰, autors que també apareixen a la bibliografia final però no al text. Pel que sembla, el problema rau en el fet que no esmentem Sánchez Real cada dos per tres a la *Guia*, i això deu ser imperdonable, als seus ulls.

Potser si Sánchez Real hagués publicat en el seu moment, en un mitjà de més abast científic que no el *Diario Español* (per exemple al *Boletín Arqueológico*) i d'una forma adequada la informació i la documentació gràfica que acompanyen el seu article dels *Quaderns*, les seves recerques amb el malaguanyat Valentines haurien obtingut més ressò en la bibliografia especialitzada, però és evident que d'això no en tinc la culpa jo ni la té —molt probablement— el lector.

20. R. CORTÉS, C. BENET & A. BERMÚDEZ: «Sobre los acueductos de Tarraco», *XIX Congreso Nacional de Arqueología* (Castelló de la Plana, 1987), vol. I, Saragossa 1989, pàgs. 1091-1100.